

**MAGYAR AGRÁR- ÉS ÉLETTUDOMÁNYI
EGYETEM**

**ZÁRTKERTEK SZOCIÁLIS FARM FUNKCIÓINAK
LEHETŐSÉGEI A KÖRNYEZETI NEVELÉSBEN**

DOI: 10.54598/005740

Doktori PhD értekezés tézisei

Bazsik István

**Gödöllő
2025**

A doktori iskola

megnevezése: MATE Gazdaság- és Regionális Tudományok
Doktori Iskola

Iskola tudományága: regionális tudomány, agrártudomány

vezetője: Prof. Dr. Bujdosó Zoltán PhD
egyetemi tanár
MATE, Károly Róbert Campus, Campus-főigazgató

Témavezetők: Prof. Dr. Bujdosó Zoltán PhD
egyetemi tanár
MATE, Károly Róbert Campus, Campus-főigazgató

Dr. Koncz Gábor PhD.
egyetemi docens
MATE, Károly Róbert Campus

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

Tartalom

1.	A MUNKA ELŐZMÉNYEI, CÉLKITÚZÉSEK	1
2.	CÉLKITÚZÉSEK ÉS KUTATÁSI HIPOTÉZISEK.....	3
3.	ANYAG ÉS MÓDSZER.....	5
4.	EREDMÉNYEK ÉS AZOK MEGBESZÉLÉSE.....	7
4.1	Szintetizáló munkával feltárt és korábban publikált eredmények	7
4.2	A primer kutatás eredményei	14
4.2.1	A téregység lehatárolása.....	14
4.2.2	A képzési hely lehatárolása és kialakítása	15
4.2.3	Pilot kutatás eredményei.....	17
4.2.4	Gyermekek kérdőíves kutatása	17
4.2.5	Rajzoltatás eredményei	19
4.2.6	Vak tesztos kóstoltatás eredményei	20
4.2.7	Megfigyeléssel gyűjtött információk	21
4.2.8	A projekt során kialakult együttműködések	22
3.	KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK	25
4.	ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK.....	29
5.	A SZERZŐ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓI	31

1. A MUNKA ELŐZMÉNYEI, CÉLKITŰZÉSEK

A világ gyors technológiai fejlődésével a társadalom nem képes lépést tartani, így a társadalmi innováció egyre fontosabbá válik. Kiemelt szerepet kap a környezeti szemlélet fejlesztése és a természet stresszoldó hatásának kihasználása. A gyermekek könnyen alkalmazkodnak az új szemlélethez, ezért a környezeti nevelésük kulcsfontosságú, amelyben a szociális farmok hatékony szerepet játszhatnak. Az ilyen farmok kialakíthatóak egyes agrárgazdálkodói terekben, ahol a rekreációs és ismeretterjesztő tevékenységek célzottan végezhetők. Ehhez kisparcellás, kézierő-igényes technológia ideális, amely lehetőséget biztosít a közösségi terek és érzékszervi megerősítések kialakítására.

A nyugat-európai szociális farmok agrárközpontúak, míg hazánkban főként szociális és egészségügyi profilú nonprofit szervezetek működtetik őket. A hazai rendszer agrárfókuszú fejlesztéséhez olyan gazdálkodók és terek szükségesek, amelyek alkalmasak ennek a funkciónak az ellátására. A zártkert ideális megoldás, mivel területi elhelyezkedése és használati potenciálja kedvező. A kutatás célja egy olyan fenntartható rendszer kialakítása, amely segíti az agrártársadalom megújulását és a mezőgazdasági pálya vonzóbbá tételével hozzájárul a vidékfejlesztéshez.

Ez egyfajta alternatív agrárgazdálkodás, amely nem konkurenciája az intenzív agrárgazdálkodásnak, ám a fő irányzat mellett kiegészítő jelleggel elősegíti a környezeti szemlélet terjedését, megőrzi a növények genetikai sokféleségét, élőhelyet biztosít vadon élő fajoknak, rekreációs és terápiás teret biztosíthat egyes célcsoportok számára. Ezen kívül a gyermekek mezőgazdasági érdeklődését is növelheti, miközben fenntartható ételmiszer-termelést biztosít. E gazdálkodási forma különösen azokban a téregységekben lehet kulcsfontosságú, ahol a hagyományos intenzív művelés nem valósítható meg.

A hazai szociális farmok rendszere kiforratlan, főként egészségügyi és szociális célokat szolgálnak. A jogi szabályozás hiánya és az agrárfókusz háttérbe szorulása akadályozza a terjeszkedést. Jelenleg a gyermekek, akik a szociális farmok egyik legfontosabb célcsoportját jelenthetnék, kevésbé állnak a rendszer középpontjában. Az ő bevonásuk elősegítheti az agrárorientált szociális farmok elterjedését, mivel esetükben az érzékenyítési folyamat egyszerűbb.

Az iskolakertek újra szervezése nem egyértelműen sikeres, mivel a meglévő iskolakertek kapacitása sok esetben korlátozott és így nem tudja kiszolgálni a felmerülő igényeket. A 4-18 éves korcsoport fejlődése szempontjából fontos a környezeti nevelés, ezért az iskolakertek támogatandóak, de a természetközpontú, élményalapú környezeti nevelés mégsem érhető el megfelelő szinten a jelenlegi oktatási rendszerben. A zártkertek szociális farm funkcióval történő kiegészítése megfelelő válasz lehet erre a hiányra, mivel a gyermekek számára rekreációs és

oktatási lehetőségeket biztosíthat, miközben hozzájárul a mezőgazdaság társadalmi elismertségének növeléséhez. Az ilyen típusú gazdálkodói terek létrehozása és támogatása fontos lenne a fenntartható vidékfejlesztés és agrármegújulás érdekében.

2. CÉLKITŰZÉSEK ÉS KUTATÁSI HIPOTÉZISEK

A kutatás célja, hogy egy konkrét mintafarm segítségével bemutassa a zártkertek és a szociális farmok közötti párhuzamokat, valamint azt, hogy ezek a rendszerek hogyan járulhatnak hozzá a fenntartható mezőgazdaság rendszerének megvalósításához. Emellett cél az is, hogy egy mintafarmon keresztül bemutatható legyen a zártkertek és szociális farmok közötti párhuzam, valamint feltárjam e modell hozzájárulását a fenntartható mezőgazdasághoz és a gyermekek környezeti neveléséhez. A vizsgálat középpontjában a gyermekek természeti nevelése áll, amely Kaplan figyelem-helyreállítás elmélete, Wilson biofilia elmélete és Csíkszentmihályi flow-elmélete felhasználásával a koncentrációt, mentális egészséget és elégedettséget növelheti.

A kutatás során cél volt előzetes megalapozó vizsgálatokkal bizonyítani, hogy a rendelkezésre álló adatok szekunder feldolgozása alapján:

A kutatás szekunder adatok feldolgozásával igazolja, hogy:

1. A technológiai fejlődés gyorsabb, mint ahogyan a társadalom alkalmazkodik.
2. A gazdálkodók a hatékonyság növelésére vagy alternatív módszerekre kényszerülnek.
3. Az agrártársadalom egyes rétegeit agrár-depriváció fenyegeti.
4. A technológiai változásokhoz ideológiai és gazdasági innováció is szükséges.
5. Az agrárszektorban elöregedés és utánpótláshiány tapasztalható.
6. A gyermekek környezeti nevelése háttérbe szorul az oktatásban.
7. Az iskolakert program önmagában nem elegendő a környezeti szemlélet formálásához.
8. A szociális farm rendszer megoldást nyújthatna.
9. Magyarországon a szociális farmok fejlődése akadályokba ütközik.
10. A zártkertek alkalmasak lehetnek szociális farm funkciók ellátására.

Kutatási célkitűzések:

C1 Tudományosan megalapozott „oktatókert” kialakítása és a terek ennek megfelelő lehatárolása egy gazdasági célokat szolgáló zártkerti gazdaságban.

C2 Bizonyítani, hogy a zártkertekbe telepíthetők egyes szociális farm funkciók.

C3 Felmérni a gyermekek növényismereti készségét természetes környezetben.

C4 A gyermekek környezeti nevelésének segítése, illetve agrárérdeklődésének felmérése.

C5 Bizonyítani, hogy általános iskolás korban nincs összefüggés sem a településtípus, sem a gyermekek neme és az általuk elért növényfelismerési teljesítmény között.

Mindezen kutatási célok mentén kerültek megfogalmazásra a hipotézisek, amelyek estében a jelenlegi munkát megelőzően lezajlott pilot projekt segítette a megfelelő hipotézisek felállítását (1. táblázat). Az előzetes kutatómunka eredményei okán a H3 hipotézis a megszokottaktól eltérően negatív irányultsággal került megfogalmazásra.

Hipotézisek:

H1 A szociális farm funkciót el tudja látni, vagy pótolhatja a zártkertben működő őstermelői gazdaság.

H2 Az általános agárismeret és növényfelismerés szintje gyenge a gyermekek körében.

H3 A gyermekek neme és lakóhelyük településtípusa nincs szignifikáns hatással a növényfelismerési a teszteredményekre általános iskolás korban.

H4 A gyermekek növényismerete a divatos, kedvelt és ezért a szupermarketben rendszeresen kapható növények (pl. levendula, eper, zöldhagyma) esetében jobb az átlagnál.

H5 A gyermekek rajzoltatása alapján a hagyományos kert funkciók visszaszorulása a köztudatban egyértelműen dokumentálható.

3. ANYAG ÉS MÓDSZER

A kutatás 2021-ben, négy éve indult a doktori tanulmányok megkezdését követően. A főkutatás megalapozását szekunder adatokkal való és szintetizáló jellegű feldolgozó munka képezte, amely során feltártam a téma jelentőségét, a helyszínválasztás és kutatási módszerek indokoltságát. A vizsgálatok eredményei a téziszfűzetben megjelölt tudományos publikációkban már korábban megjelentek.

A pilot és főkutatás célja annak vizsgálata volt, hogy egy őstermelő által fenntartott zártkertben, általános iskolás csoportok részvételével, külső anyagi forrás bevonása nélkül integrálható-e a környezeti nevelés, mint szociális farm tevékenység, valamint mérhető-e ebben a környezetben a gyermekek környezettel kapcsolatos tudásszintje.

A kutatás során emellett vizsgáltam, a zártkert szociális farm funkcióinak gyakorlati megvalósíthatóságát, pedagógiai és agrártudományos szempontokat figyelembe véve. A pedagógiai elemek hitelesítését két pedagógus segítette, akik a csoportok megfigyelésében is részt vettek.

A kutatás földrajzilag egy járásra korlátozódott, mivel az országos kiterjesztéshez szükséges pénzügyi források nem álltak rendelkezésre. A Monori Járás komplex fejlettségi vizsgálata és statisztikai elemzése bizonyította, hogy az eredmények más járásban és magasabb téregységi szinten is alkalmazhatóak, mivel a sokaság a településtípusok terén az összes releváns fajtát tartalmazta. A vizsgálat során demográfiai, gazdasági és infrastrukturális mutatókat vizsgáltam, amelyeket leíró és magasabb statisztikai módszerekkel elemeztem.

A kérdőíves vizsgálatban 527 gyermek vett részt, amely a járás 1-8. osztályos diákjainak 8,79%-a. A kérdések demográfiai adatokra, gazdálkodásra vonatkozó attitűdökre, növény- és eszközfelismerésre irányultak. A kutatás során komplex fejlettségi mutató számítás, keresztábra elemzést és binomiális logisztikus regressziót alkalmaztam.

A binomiális logisztikus regresszió alapképlet a következő:

$$odds_x = \frac{P_x}{1 - P_x}$$

A komplex fejlettségi mutató alapképlet a következő:

$$kfm = \sum \frac{x_i - x_{\min}}{T_x}$$

1. táblázat: A komplex fejlettségi mutató alapindikátorai

Mutatók	Mértékegységek
Demográfiai mutatók	
1.1.1 Urbanitás/ruralitás index (népsűrűség)	fő/km ²
1.2 Öregedési index	%
1.3 Eltartottsági ráta	%
1.4 Természetes reprodukciós mutató (ezrelék)	‰
1.5 Migrációs egyenleg	%
Gazdasági mutatók	
2.1 Az éves konszolidált szja-adóalapba beleszámított jövedelem állandó lakosonként	Ft
2.2 A magas és alacsony jövedelműek aránya	%
2.3 Munkanélküliségi ráta	%
2.4. A 180 napon túl regisztrált álláskereső száma az összes álláskereső százalékában kifejezve	%
Infrastrukturális mutatók	
3.1.100 lakásra jutó népesség (rezidens népesség)	Egy főre jutó
3.2 Közmű olló	%
3.3 1000 állandó lakosra jutó autók száma	Pc
3.4 Internet-előfizetések száma 1000 állandó lakosra	Pc

(Forrás: KSH alapján saját szerkesztés, 2022)

A foglalkozások során több érzékszervre vonatkozóan is növényfelismerés, szezonális mezőgazdasági tevékenységek, valamint játékos növényismereti feladatok is zajlottak.

A rajzoltatás során több mint 200 gyermek képet is készített az "álmaim kertje" vagy a "milyen növényt ültetnél" témában. Egyes rajzok pszichológiai problémákra utaltak, így kutatás etikai okok miatt azokat kizártam, kutatási célra nem kerültek felhasználásra. A képek értékelése kizárólag a növény ismeret és kertkötődés, természetismeret vonatkozásában került értékelésre.

A foglalkozások során pedagógusok megfigyelték a gyermekek részvételét, csoportdinamikáját és a szociális farm tevékenységekhez való viszonyulásukat.

A kutatás során azon pedagógusokkal, akik részt vettek bármilyen módon a kutatás során a munkában mélyinterjún megkérdeztem a gyermekek attitűdjeiről. így 22 személy válaszából lehetett átfogóbb következtetéseket levonni. Emellett 5 fő gazdálkodó véleménye is összegyűjtésre került a témában.

4. EREDMÉNYEK ÉS AZOK MEGBESZÉLÉSE

4.1 Szintetizáló munkával feltárt és korábban publikált eredmények

A saját MTMT-ben nyilvántartott és publikált írásaimból merítő irodalmi áttekintésben több megállapítással alapoztam meg a kutatás irányát és indokoltságát.

Ezek a következők:

A vidéki térségek esetében markáns különbségek mutatkoznak fejlettségben mind hazánkban, mind az EU-ban. Ezek megoldására a klasszikus eszközök nem alkalmasak, ezért újszerű fejlesztési stratégiák és az endogén erőforrásokra alapozott megújulás szükséges. Ennek megfelelően a fiatal korosztályok környezeti nevelése és agrárorientációja kiemelten fontos, ha megalapozott és tartós fejlődést kívánunk elérni.

A képzés és a szakértelem terén hazánkban az agrártársadalomnak jelentős lemaradásai vannak, sem középiskolai, sem felsőfokú iskolai végzettségű szakember nincs megfelelő számban (2. táblázat).

2. táblázat: A gazdaságirányítók létszáma végzettség szerint

(e fő)

Megnevezés	14-39	40-64	65-	Összesen
Nincs végzettség	1,6	10,8	7,5	19,89
Gyakorlat	7,5	64,8	51,5	123,786
Alapfok	3,3	15,4	6,8	25,506
Középfok	6,8	26,7	10,1	43,524
Felsőfok	3,7	11,2	6,1	21,06

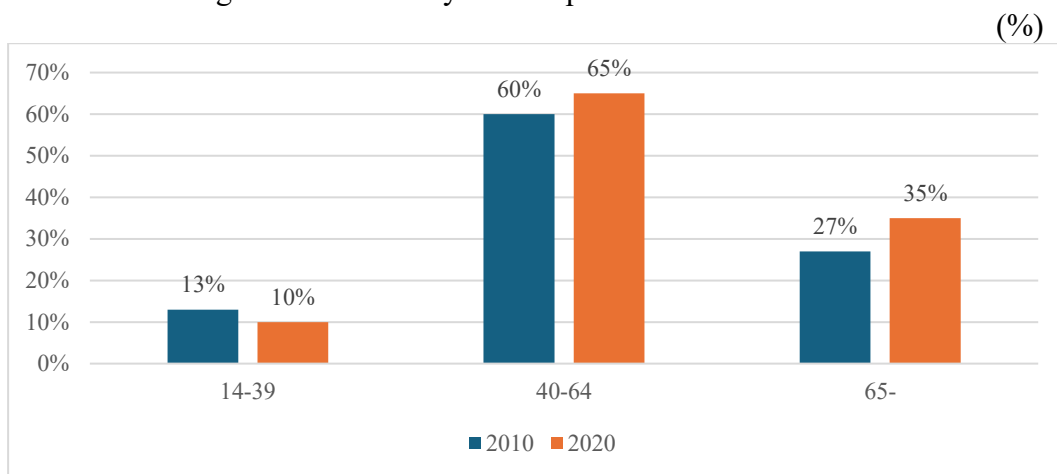
(Forrás: KSH alapján saját szerkesztés, 2022)

E helyzet orvoslását az IT technológia fejlődése, illetve az agráriumba való integrálódása egyre sürgetőbbé teszi. A gazdálkodók jelentős része emellett elavult tudással rendelkezik, olyan technológiákra alapozottan működteti a gazdaságát, amely a múlt század '80-as éveiben számított modernnek.

A korösszetétel tekintetében szintén rossz a helyzet a gazdátársadalom előregszik, nincs megfelelő számú utánpótlás. Ez a helyzet a létszámhiány mellett magával vonja, hogy az IT eszközök használatától idegenkedő, ahhoz nem értő réteg „ragadt” benn a gazdálkodásban, amely a mezőgazdaság 4.0 kiteljesedését szintén akadályozza. Országos összesenben 2020-ban a 65 éves és annál idősebb

foglalkoztatottak száma 1,89% ezzel szemben a mezőgazdaságban a hasonló korú agrárirányítók aránya 35% azaz 18,5-szer nagyobb arányú volt (1. ábra).

1. ábra: A gazdálkodók aránya korcsoportonként

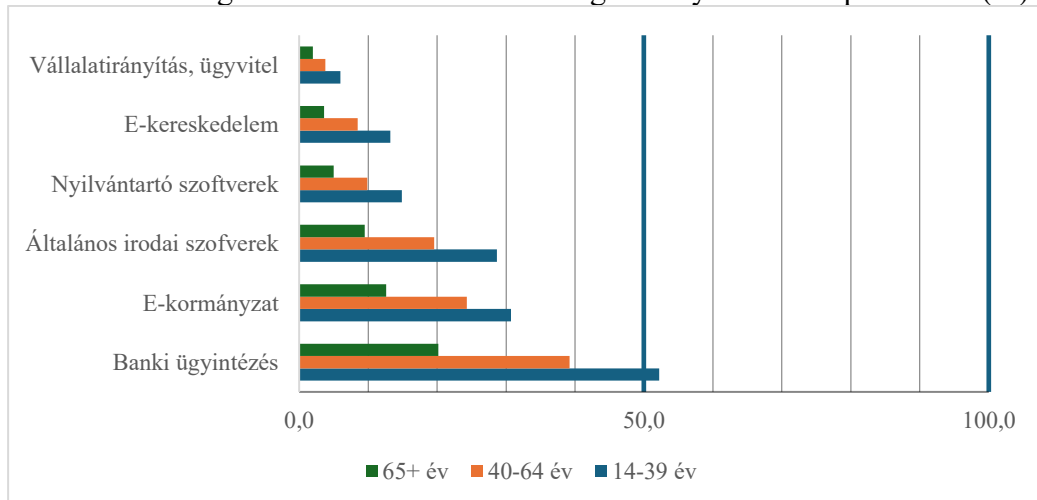

(Forrás: KSH agrárcenzus alapján, saját szerkesztés, 2022)

Az agrár utánpótlás megfelelő számban és minőségben jelenleg nem biztosított, a fiatalok pályaválasztási szokásai alapján az agrár pálya nem vonzó. Ennek okai lehetnek az alacsony bérszínvonal, a folyamatos, esetenként 24 órás jelenlétet (pl. tejgazdaságok) igénylő munkarend, illetve gyakran az elavult technológia, a leromlott korszerűtlen munkakörnyezet.

Az agrárvállalkozók többségének digitális kompetenciáiról általánosan elmondható, hogy igen gyenge, hisz a napi életben alapvető digitális eszközöket is alig használnak (2. ábra).

2. ábra: Digitális eszköz használata az agrárirányítói korcsoportokban (%)

(Forrás: KSH agrárcenzus alapján, saját, 2022)

Az agrártársadalomra vonatkozó kritikus pontok kijelölése mellett az általános társadalmi innováció egyes szegmenseiben is szükséges a mezőgazdaságot érintő ágazati célokat kijelölni.

Miközben a fejlett világ az újabb mezőgazdasági revolúció kapuján belépve soha nem látott hatékonyságot ér el, addig hazánkban a gazdák jóval több mint 2/3-a különböző indokokkal, de nem vagy részben jutott el a mezőgazdaság 3.0 vívmányainak használatáig, így viszont a technológiai szakadék egyre szélesebb lesz. A gazdálkodók túlnyomó többsége tehát különböző okokból, de megfosztottá válik a fejlett technológiától ezt nevezik deprivációnak. A magyar gazdák többsége, különösen a kisebb üzemmérettel rendelkező gazdaságok nem tudják tartani a tempót az exponenciális mértékben növekvő technológiai fejlődéssel. Ez okozza az agrár deprivációt.

Az agrár depriváció okai:

- az üzemméretbeli korlát,
- jelentősen elavult technológia,
- tőkehiány,
- alacsony termelési volumen,
- a vezetés/alkalmazottak kompetenciáinak alacsony szintje,
- Információ/ismerethiány,
- Oktatás/tanulás hiánya.

Az agrár depriváció következményei:

- fokozódó technológiai hátrány,
- hatékonyság fokozódó elmaradása az átlagtól,
- termékminőség átlag alatti színvonal,
- végleges leszakadás,
- vállalkozás megszűnése.

A probléma megoldására alternatív módokat kell találni. Ennek része a technológiai vívmányokra nyitottabb fiatalok pályaaorientációja és a leszakadó gazdák alternatív, kiegészítő jövedelemforrásként működő funkciókkal történő felruházása.

E területen a környezetvédelem, a környezeti állapot fenntartása, és a környezeti változásokhoz való alkalmazkodóképesség és ennek okán a gyermekek környezeti nevelése olyan széles palettát jelent, amely hosszútávon önálló környezeti szolgáltatásokra szakosodott szerveződések megjelenését is lehetővé teszi, illetve teret nyit az alternatív gazdálkodás számára. Fókuszba helyezi a biodiverzitást, a hagyományos és ritka növények termesztését, a génmegőrzést, és a környezeti rekreációs és oktatási szolgáltatások fontosságát.

A 4-18 éves korcsoport esetében a természetközpontú oktatási, a környezeti nevelési, és az élményközpontú tudásátadási funkcióval bíró hagyományos

tanórai kereteken túlnyúló szolgáltatások a jelenlegi oktatási rendszerben nem érhetők el megfelelő mértékben. Erre a hiányra adhat adekvát választ az iskolakert korlátozott mértékben és bővebb keretek között a Szociális farm, illetve a szociális farm funkciókat felvállaló, de ma még nem ilyen szemérettel működő családi gazdaság, és östermelői gazdaság. A hiányzó ismereteket, közösségiélményt és rekreációt nyújtó gyermekközpontú gazdálkodói terek hiánya mindemellett szembeötlő. Ezeket az igényeket részben, vagy egészében kielégítheti egy-egy zártkert, vagy családi gazdaság, ahol aktív gazdálkodás folyik.

A helyi közösségek felbomlásának megakadályozásában, a koherencia fenntartásában kulcsszerep hárul az olyan közösségi terekre és tevékenységekre, amelyek a hagyományos falusi élet emlékeit, a praktikus és szerethető közösségi élményeket biztosítani tudják a vidéki közösségek számára. Ennek generációkon átívelő bázisai lehetnek a hagyományos gazdálkodást folytató zártkertek és családi gazdaságok, így e funkció tekintetében, nem hogy alkalmasak a szociális farmok helyettesítésére, hanem szervesen hozzá köthető e körhöz a funkció, sőt zsigeri kapcsolat fedezhető fel, hisz ezek a gazdaságok, sok esetben apáról fiúra szállva hagyományokat ápolva, őrizve a múlt értékeit igyekeznek megfelelni a jövő kihívásainak, ezért a gyermekek környezeti nevelésére is alkalmasak.

Tekintettel arra, hogy az igényes, alapos és nemzetközileg is értékelhető tudományos munka megkerülhetetlen feltétele a kölcsönösen elfogadott, jól körülírt, lehatárolt fogalmi struktúra kialakítása, e tanulmány részben a fogalmi egységesítés legalapvetőbb irányait is igyekszik a szociális farmok esetében a nemzetközi tudományos szakirodalom fogalmi meghatározásai alapján kijelölni. Ezalapján a kutatásban szereplő szociális farm, a struktúra társadalmi farm alkategóriájába sorolható. Ez oktatási és foglalkoztatási funkciója mellett megfelelő színvonalú agrártevékenységet végez, ennek megfelelően termelő tevékenysége képes meghaladni a kiegészítő szociális szolgáltatás szintjét. A társadalmi (social) farmgazdálkodás két fő elemében mindenhol azonos. A tevékenységekre mezőgazdasági üzemben vagy kertészetben kerül sor, és sajátos szükségletekkel rendelkező személyek számára biztosít eseti, vagy állandó lehetőséget oktatásra, rekreációra, munkára, rehabilitációra.

Magyarországon a 200 ezer hektárra tehető zártkertekben egyfajta kettősség figyelhető meg. A kis parcellák a magyar táj jellegzetes elemei és mind a kulturális örökség, mind a genetikai sokféleség szempontjából igen jelentős értékekkel bírnak. A kisüzemi gazdaságok diverzifikált tevékenységeinek fontos szerepét az európai kutatások a mezőgazdasági tájak fenntartható kezelésének szempontjából emelték ki. A magyar vidék sajátos elemét képező zártkertek tájértékének, kultúrtörténetének, génmegőrző szerepének megtartása érdekében pedig lépéseket kell tenni.

A kutatások szerint a zártkertek olyan speciális gazdálkodói terek, amelyek alkalmasak lehetnek szociális farm jellegű keretek között a gyermekek környezeti nevelését biztosítani, mert:

- a kis parcellaméret azt jelenti, hogy a nagytermelők nem tudják hasznosítani ezeket a területeket, így a földekért folyó verseny korlátozott.
- Jelenleg ezeknek a területeknek a mezőgazdasági funkciója csökken, de az étel-miszer-önrendelkezés koncepciója megerősítheti aktív mezőgazdasági célú felhasználásukat.
- A zártkertek funkciójukból adódóan történelmileg az önellátás, a többlettermelés cseréjének és megosztásának helyei voltak, így a hagyományos funkció támogatásával céltudatos gazdálkodás folyhat olyan helyen, ahol a tudásbázis adott és megosztható, ahol a tevékenységek a hagyomány szintjén léteznek és ösztönösek.

Mindent egybevetve a gyermekek környezeti nevelése megszervezhető a jelenleg mezőgazdasági hasznosítás alatt álló zártkertekben. Vitathatatlan, hogy a zártkertek jelentős étel-miszer-termelési potenciállal rendelkeznek és ezek beépíthetők a közösségi étel-miszer-megosztási rendszerekbe is, amely szintén segíti a szociális farm jellegű társadalmi közszolgáltatások fenntartását.

Mindezek alapján rögzíthető az, hogy a zártkertek esetében olyan társadalmi, területi és szociális formációról van szó, amely mindig is a társadalom szövetébe mélyen beépült, a hagyományokba mélyen beleivódott, és az évszázadok során folyamatosan a társadalom túlélésének, a mindennapi megélhetésének, a generációk közötti tudásátadásnak a színtere volt és részben ma is az. Ezek a tények pedig történelmileg és a társadalmi gyakorlat szempontjából is igazolják, hogy a zártkertek, kellően ellenállóak, diverzifikáltak és társadalmilag beágyazottak ahhoz, hogy a gyermekek környezeti nevelésének kiterjesztett, magasabb szintű plénumai legyenek.

Réti Mónika a Kívül-belül jó iskola című könyvében azt mondja: „Minden pedagógiai folyamat valamilyen fizikai térben megy végbe. A pedagógia általában mégis méltatlanul elfeledkezik a tanulás ezen elkerülhetetlen velejárójáról. Pedagógiai elméleteket tanulmányozva az embernek könnyen az az érzése támad, hogy a fizikai környezet másodlagos vagy akár alacsonyabb rendű tényező a pedagógiai folyamatban.” E gondolat jól világít rá arra a problémára, hogy Magyarországon a gyermekek képzése során a fizikai tér és annak hatásai, illetve a vele kialakuló interakció, mennyire háttérbe szorul a gyakorlatban. A szociális farmok elvi alapjainak feltárásakor részletesen idézett és hivatkozott biofilia hipotézis, a stresszcsökkentési és a figyelem-helyreállítási elmélet, illetve flow élmény mind-mind részletesen és tudományos igényességgel támasztja alá azt, hogy a környezet milyen átfogó, intenzív hatást tud gyakorolni az emberekre általában és ez a nyitott, az új tudásra szomjas és fogékony gyermekek esetében

még intenzívebb. Ennek rekreációs, tanulást segítő és egészségügyi szempontból is pozitív hatásait pedig szintén részletesen feltárta már a tudományos világ.

Az iskoláskorú gyermekek (iskolakertekre értelmezett) szabadterhasználata és az iskolakertek kialakítása mindinkább gyermekbarát, az igényekkel összhangban lévő tervezési elvek szerint zajlik. Az iskolakertek elsősorban a tanulás, a környezeti nevelés helyszínei. Az iskolakerteknek az iskolával egységben kell(ene) szolgálniuk az oktatást és nevelést és jelentőségüket növeli, hogy a diákok szociális és kognitív képességeinek fejlesztése is erősíthető legyen. Sok gyermek számára ez a környezet azon kevés helyszín egyike, ahol közvetlenül, szabad térben, a természetben teremthetnek kontaktust saját generációjukkal. E terek alkalmasak a gyermekek felelősségvállalási és együttműködési készségének fejlesztésére is. A gyermekek viselkedését, attitűdjeit és világgal kapcsolatos szemléletét is pozitív irányba befolyásolhatják az iskolakertek, illetve a hasonló funkciójú közösségi terek. Az iskolakert több esetben a gyermekek számára a természet egyetlen megtestesítője, így jelenleg a környezeti nevelés megvalósításának helyszíneként kizárólagosan funkcionál. Mindezek mellett a pedagógusok – gyakran ingyenesen, társadalmi munkában – végeznek környezetpedagógiai munkát és meggyőződésből terjesztik a természetszeretetet a gyermekek között. Ennek megfelelően rendkívül fontos lenne, hogy szociális farm jellegű szolgáltatás keretében külső támogatást kapjanak az iskolakertek és az azokat fenntartó pedagógusok. Az ebben a kutatásban említett zártkert fontos szerepet tölthet be, mert az iskolakertek önmagukban a diákok oktatása, foglalkoztatása, környezeti nevelése szempontjából nem tudnak teljeskörűleg kielégítő szolgáltatást nyújtani.

Tehát szintetizáló munkával megállapítottam .hogy a világban számos olyan folyamat zajlik, amely egyrészt a gyermekek számára korlátozza a környezettel kapcsolatos természetes, ösztönszerű interakciókat, más részről az agráriummal, a természettel és a környezettel kapcsolatos munkaköröket és e tevékenységek fontosságát háttérbe szorítja. Többek közt ezek miatt is kiemelt fontosságúvá vált a gyermekek környezeti nevelése, mivel az e témához kapcsolódó eszközrendszerrel lehet a gyermekeket leginkább rábírni arra, hogy:

- éljenek környezettudatosan,
- védjék a maguk eszközeivel a természetet,
- értékeljék a környezeti fenntarthatóság érdekében végzett munkát,
- pénzügyileg kifejezhető vagyoni értékként tekintsenek a környezeti fenntarthatóság elemeire,
- az egészséges és fenntartható, illetve az öko, bio termékekben rejlő hozzáadott értéket megértsék, pénzben kifejezhetőnek érezzék,
- Maguk is tegyenek a környezeti fenntarthatóságért és esetleg egyes esetekben érezzenek vonzódást az agrárpálya iránt.

Ezzel szemben számos folyamat detektálható, amely az ezirányba tett lépéseket korlátozza, annullálja. Éppen ezért kiemelt fontosságú, hogy újabb, eddig hazánkban nem, vagy kevéssé alkalmazott környezeti nevelést segítő rendszerek, intézmények kerüljenek integrálásra a mezőgazdaságba, amelyek, mint az ágazat határterületei, segítik a fiatalabb korosztályok környezeti nevelését, a környezeti kötődés kialakulását, és nem mellékesen a pályaaorientáció reményében az ágazat iránti érdeklődés felkeltését is. A kutatás bázisát képező szociális farm jelleggel működő zártkerti ingatlan és az ide telepített tevékenység is ezt a célt szolgálja.

A világ technológiai fejlődése és a technológiai innováció egy megközelítőleg exponenciális pályán rohamosan fejlődik. Ezzel szemben a társadalmi innováció megközelítőleg lineáris pályán mozog. Ebből adódóan egyre nagyobb a szakadék a technológiai fejlettség és a társadalom általános fejlettsége között és részben ebből adódóan nő a társadalom általános stressz szintje, miközben az ezt részben feloldani képest természetes környezeti interakciók száma a napi életbe megvalósuló kontaktálások száma jelentősen lecsökken. Ez a folyamat direkt módon kihatással van a mezőgazdaságra is. Előrepszik a gazdatársadalom, nem kívánnak a fiatalok agrárpályára lépni, de még az adminisztratív jellegű vidékfejlesztői szakterület iránt is csökken az érdeklődés. A mezőgazdaság 3.0 röviden a precíziós gazdálkodás fogalmával írható le, e folyamat hazánkban még zajlik a gazdák túlnyomó többsége nem alkalmazkodott a 3. mezőgazdasági forradalom kihívásaihoz. Ennek ellenére már elindult a mezőgazdaság 4.0, amely leegyszerűsítve a smart farming rendszerét jelenti, sőt a robotizáció, a big data és a mesterséges intelligencia alapú 5.0 rendszerek fejlesztése és kísérleti üzeme zajlik a fejlettebb országokban. Ebből jól látszik, hogy a társadalmi fejlődés és ezzel párhuzamosan az erőltetett tempójú fejlődésből adódó stressz csökkentése együttesen szükséges, ám a fiatalok számára ehhez nincs megfelelő társadalmi támogatás, így a digitális tér „beszippantja” őket és méginkább lecsökken a környezeti interakció.

A rohamtempójú technológiai fejlődés következménye, hogy egyre szélesebb rétegek szakadnak le az „élvonalt” jelentő technológiától és egyre áthidalhatatlanabb akadály képződik a felzárkózás tekintetében. Mindezek miatt érdemes lehet egy olyan rendszer kialakítása, amely támogatja a gyermekek környezeti nevelését és a fiatalok agrár pályaaorientációját. Ahogy az összefoglalva is érzékelhető, az agrárium társadalmi problémáinak és a környezeti nevelés rendszerének helyzete komplex problémarendszer, amelynek megoldására számos összehangolt beavatkozásra lenne szükség. Jelen munka keretében egy átfogó, minden részletre kiterjedő rendszer kialakítása, megvalósíthatatlan. Arra azonban realisan lehet vállalkozni, hogy a folyamatok egyik – ha nem az első – bemeneti pontjának újszerű eszközökkel való megerősítése kapcsán érdemi kutatás folyjék. Ennek sikere esetén pedig a gyermekek környezeti nevelése és az agrárorientációjuk erősítése újszerű módszerekkel és eszközrendszerrel támogathatóvá válik.

4.2 A primer kutatás eredményei

4.2.1 A téregység lehatárolása

A vidékiség fogalmának pontos meghatározása még ma sem lehetséges, mivel számos szubjektív definíció létezik. A Budapest-vidék kontraszt például leegyszerűsíti azt, hogy minden, ami nem a fővárosban van, vidéki és hátrányos helyzetű. A Monori járás különleges helyzetben van, hiszen Budapest agglomerációja mellett található, de mozaikos téregység, amelyben települési szinten itt is vannak hátrányos helyzetű területek. A járásban hátrányos helyzetű, fejlett, és fejlődő települések is találhatóak. Megtalálható itt a rohamosan fejlődő város (Gyömrő) éppúgy, mint a hátrányos helyzetű tanyás térségek, és kifejezetten elmaradott a településmagtól távol szeparáltan található téregységek (Felsőfarkasd, Tetepusztá), illetve egy alternatív ökológiai közösség is. Emellett a korábbi cselédek lakhatását szolgáló települések, azaz „puszta” jellegű településrészek is megtalálhatóak. A hátrányos helyzetű téregységek vidékszociológiai eszközökkel is felmérésre kerültek. Ezeken a területeken a mezőgazdasági tevékenység domináns, illetve alacsony társadalmi státuszú munkavégzés céljából „bejárós” munkavállalók és munkanélküliek élnek itt. A tanyás térségek jellemzőek Monoron és Vasadon. A pusztá jellegű településrészek Nyáregyházán találhatóak ezek közmű és közút ellátottsága korlátozott.

A területfejlesztés Magyarországon hosszú múltra tekint vissza, és a helyi statisztikai adatok, valamint a KFM (Komplex Fejlettségi Mutató) segítenek a vidéki térségek fejlettségének pontosabb mérésében. A vidék fogalmát nemcsak a földrajzi, hanem a társadalmi és gazdasági paraméterek is alakítják. A Monori járás a fővároshoz közeli, gyorsan fejlődő térség, de itt is megjelennek a különböző fejlettségi szintek, amelyek a települések gazdasági helyzetét tükrözik. A járásban a közlekedési kapcsolatok, mint az M4-es autópálya és a Budapest-Cegléd-Szolnok vasútvonal, direkt hatással vannak a lakosság arányokra, a népsűrűsége. Emellett az agglomerációs hatás is befolyásolja a járás népesség eloszlását, mivel a fővárostól távolodva dél, dél-keleti irányban egy leszakadó „félhold” alakult ki, számos hátrányos helyzetet erősítő tényező e területen fellelhető, úgy mint alacsonyabb iskolázottság, kisebb jövedelem, magasabb halandóság, stb. E félholdban helyezkedik el Pánd, amely esetében a KFM csoportmutatók és a bázismutatók összetett problémákat jeleznek. A falu öregszik, a reprodukciós ráta -0,752%, a migrációs egyenleg -0,352%, tehát demográfiaiilag rossz állapotban van a falu. A gazdasági mutatók ugyanolyan rosszak, mint az előző tényezők, a bruttó jövedelem a legalacsonyabb, a munkanélküliség a 2. legmagasabb a járásban, a magas és alacsony jövedelműek aránya a legrosszabb (42,8%).

A Monori járás területe 352,02 km², lakossága 70 247 fő, ebből 0-14 éves gyermek 12 647 fő és az itt található települések népsűrűsége alapján a vidék és

város közötti különbségek jól kirajzolódnak. Az EU szabályozás alapján a vidéki települések népsűrűsége 150 fő/km² alatti, míg Monor és Gyömrő a nagyobb népsűrűségű városi területek közé tartozik.

A járás fejlettségi mutatói szerint a különböző települések fejlettségi szintje eltérő, de Monorierdő az infrastruktúra fejlesztésével előre lépett a rangsorban, míg Pánd és Káva hosszú távon lemaradtak. Az adatok és a KFM mutató alapján a Monori járás társadalmi és gazdasági különbségei jól megfigyelhetők, és a fejlesztési irányok meghatározására is alkalmasak.

A járás fejlettségi mutatói és vidékszociológiai elemzések alapján a társadalmi és téregységi sokszínűség is megjelenik, ami lehetővé teszi, hogy a lefolytatott kutatás más régiókban is alkalmazható legyen. A járásban lakó 0-14 éves gyermekek száma a KSH adatai alapján 2022-ben 12 647 fő volt. A felvett 527 fős mintával a járás gyermekeinek 4,1%-át vizsgáltam. A Mintám így reprezentatívnak tekinthető a járásra, emellett a minta reprezentatív nemre, és életkori eloszlásra is.

4.2.2 A képzési hely lehatárolása és kialakítása

A csoportos foglalkozások Monoron, a szerző magántulajdonú ingatlanán zajlottak, amely 3400 m²-en zöldséget, gyümölcsöt és fűszernövényeket termel, valamint szőlő- és bortermeléssel is foglalkozik. Az itt található 11 fűszer-, 25 zöldség- és 18 gyümölcsfaj diverzifikált gazdálkodást biztosít. A növények tavasztól ősziig folyamatosan lehetőséget adnak a gyermekek környezeti nevelésére. A termények szezonális fogyasztásra, tárolásra vagy konzerválásra használhatóak, a gazdaság fenntarthatóságot és ökológiai szemléletet is előmozdít. A paragon hagyott területek, méhlegelő és gyep növelik a környezettudatosságot.

A gazdaság térszerkezetét úgy alakították ki, hogy az oktatási terek közel legyenek egymáshoz, átláthatóak legyenek, és támogassák a gyermekek megfigyelését. Az oktatóhelyek és a kertészeti terek az ingatlan déli részére kerültek, míg a gyümölcsös kert távolabb, az északi oldalra, hogy ne zavarják egymást a párhuzamos foglalkozások. A gyümölcsöskesterhez vezető út és a foglalkoztatási terek gyepesítettek, hogy jól elhatárolják a különböző tevékenységeket. A kertészeti területek kisparcellákra osztottak, ahol a diákok közvetlen kapcsolatba léphetnek a növényekkel, és megfigyelhetik, szagolhatják, kóstolhatják őket. A területen több mobil asztal és pad is elérhető, és ideális esetben 30 fő, maximum 40 fő fogadható.

A gazdaságban a növények szezonálisan ültethetők és fogyaszthatók, például 2024-ben 500 m² facélia került elültetésre, és a gyümölcsös alatti gyepterületet helyreállították. A méhlegelő mézelő növényekkel lett beültetve, ami a rovarok megfigyelésére kiváló lehetőséget biztosít. A gazdaság segíti a környezeti nevelést, az érzékszervi megerősítésekkel segítve a tudás elmélyülését. A pihenő

időszakokban szabad játékra is van lehetőség a gyümölcsös kertben, ahol nagyobb lombú gyümölcsfák is árnyékot adnak.

A gazdaságban található kiszolgáló helyiségek között szerepel félig zárt terasz, nyári konyha, mellékhelyiség és szerszámos kamra. A szőlőskert ősszel kiemelt figyelmet kap, mivel a látványszüret népszerű esemény, bár a kapacitás korlátozott. A fűszernövényeket a kerítések mellé ültették, így könnyen megközelíthetők és a gyermekek tapinthatják, szagolhatják, kóstolhatják őket. A növények megfigyelését a termésképződés időszakában sikeresebbnek találták. A kertészeti gyakorlati tevékenységek során kiderült, hogy az időjárási anomáliák miatt a termés hozamok változhatnak, ezért szükség van a faj- és fajtadiverzifikációra.

A gyakori szárazság miatt elengedhetetlen az öntözés és a talajtakarást is alkalmazni kell. A kézi művelés maximális területe 1000 m², két felnőtt napi munkájával, míg gépesítéssel 1500 m² is művelhető. A gazdaság két rotációs kapával, motoros háti permetezőgéppel, motoros kaszával és bértraktorral működik.

4. ábra: A kutatás terepéről szolgáló ingatlan

1.gépkocsi fordító, parkoló; 2. kiszolgáló-helyiségek, borospince; 3. szabadtéri oktatóhely; 4.verem pince; 5.méhlegelő; 6. gyümölcsliget; 7. kertészeti tér I.; 8. szőlőskert; 9. „amfiteátrum”; 10. várakozó, pihenő padsor; 11. kertészeti tér II.

(Forrás: saját szerkesztés 2024)

4.2.3 Pilot kutatás eredményei

A mélyinterjúk során a pedagógusok elmondták, hogy az iskolák nyitottak a programokra, de anyagi korlátok miatt csak tematikus napokon vagy osztálykirándulások keretében valósíthatók meg. A biológia és a technika tantárgy óraszámja csökkent, a szakkörök száma minimális. A pedagógusok és gazdálkodók számára is fontos a finanszírozás, hiszen a gazdák korlátozott kapacitásúak és az infrastruktúra sem mindig megfelelő. A programok tehát ingyenesek, de hosszú távon anyagi támogatásra van szükség, hogy a pedagógusok és gazdák költségeit is fedezni lehessen.

A kutatásban résztvevő 92 gyermek közül a lányok jobb növényismerettel rendelkeztek, de a helyes válaszok aránya így is alig haladta meg az 50%-ot. A válaszadók többsége városban él, de a vidéki gyerekek növényfelismerése nem különbözött lényegesen a városiakétól. A legjobban ismert növények között a boltban fellelhető fajták szerepeltek, mint a zöldborsó, eper és paprika. A gyerekek az alapvető eszközöket, mint kapa, gereblye és vasvilla ismerték, de a többi eszköznél már nagyobb volt az ismerethiány.

A csoportos beszélgetés során a gyermekek általánosan érdeklődtek a kertészkedés iránt, de a gyakorlati feladatokat és a tápanyag-utánpótlást ritkán említették. A pályaaorientáció során a legtöbben vezetői pozíciókat vagy magasan kvalifikált munkát kívántak, és csak néhányan érdeklődtek agrárszakmák iránt. A rövid ellátási láncokkal kapcsolatos ismereteik is minimálisak voltak, de az élményekhez kötődő pozitív attitűdök megjelentek.

A kutatás előzetes eredményei alapján elmondható, hogy a programok hasznosak lehetnek, de további finomhangolásra van szükség. A gyerekek növényfelismerése javult, de a módszert a jövőben másképp kell alkalmazni, mivel a csoportos együttműködés hatással volt az eredményekre. A kutatás folytatásával pontosíthatók a kérdések és a feladatok, hogy jobban illeszkedjenek a célcsoport igényeihez.

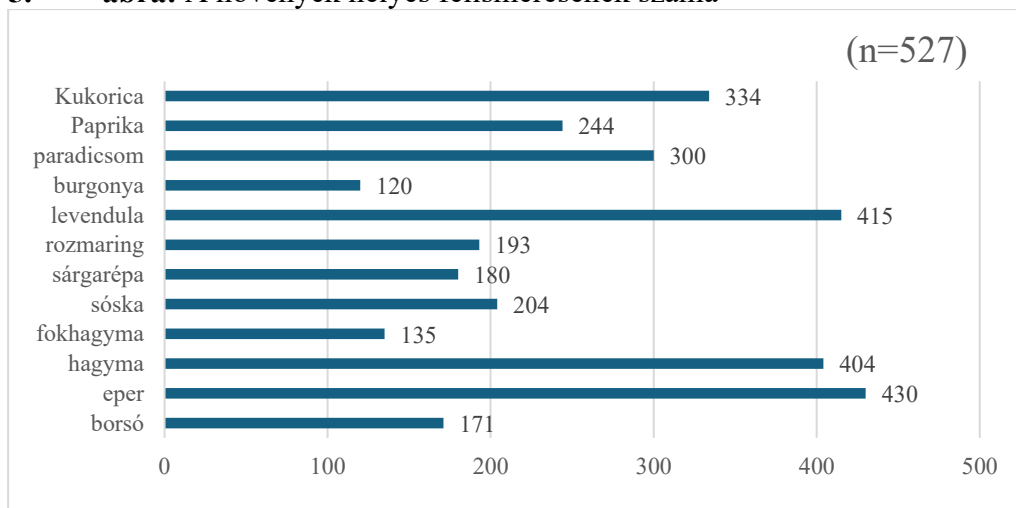
4.2.4 Gyermekek kérdőíves kutatása

A Kutatás egyik fő célja a gyermekek környezeti nevelése mellett a növény és eszközismeretük felmérése, illetve környezethez való kötődésük és attitűdjeik megfigyelése volt. Ennek keretében 527 db értékelhető kérdőív került kitöltésre. Ezek alapján számos megállapítás tehető.

A növények között három kiemelkedően jó felismerési arányt ért el. Ezek a levendula (415), az eper (430), és a hagyma (404). Ez megerősítette a pilotkutatás eredményeit, hogy maga a felismerési készség (azaz a kompetencia)

feltételezhetően meg van a gyermekekben, ám a többi növény felismerésének szintje alapján a környezeti tudás, a természet ismerete alacsony szintű.

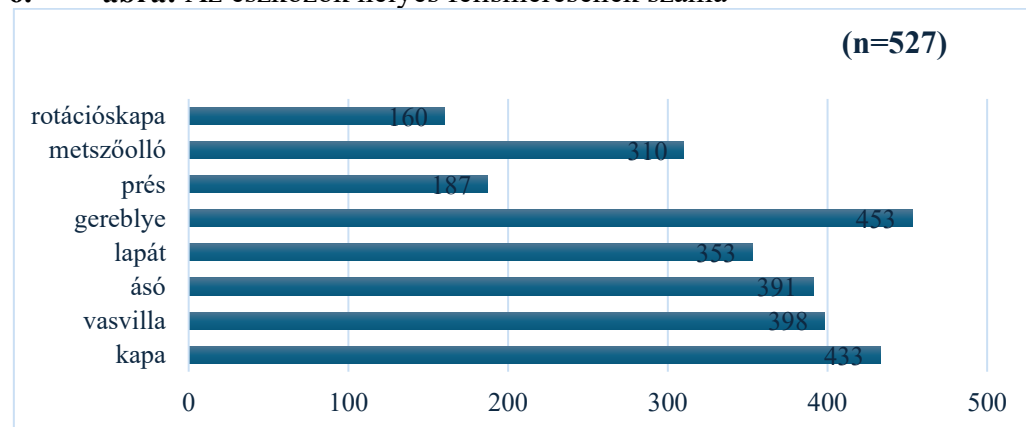
5. ábra: A növények helyes felismerésének száma

(Forrás: saját szerkesztés, 2024)

A rotációs kapa és a szőlőprés a 30,36% és 35,48% felismerési szintje a kertkultúra, az otthoni gazdálkodási tevékenységek beszűkülésére utal.

6. ábra: Az eszközök helyes felismerésének száma

(Forrás: saját szerkesztés, 2024)

A főbb megállapítások:

- Aki kertészkedik, vagy állatot gondoz, az 4,182-szer nagyobb eséllyel ismeri fel a növényeket. Azaz a kerti foglalkozások, növény és állatgondozás kifejezetten hatékony a kertkötődés kialakulásában ebben a korban.
- A falusi gyermekek 2,382-szer nagyobb eséllyel ismerik fel a kertészeti gépeket eszközöket, mint a városiak.

- c) Aki télire tesz el befőttet, zöldséget, gyümölcsöt, az 1,956-sz nagyobb eséllyel ismeri fel a növényeket.
- d) A nemek között a és eszköz felismerésben gyenge, de kimutatható eltérés van. A növény felismerés során a fiúk kisebb eséllyel adnak helyes választ és az odds ebben az esetben 0,633 az eszköz felismerés esetében ellenkező irányban tapasztalható eltérés és az eszköz felismerés odds-a a fiúk esetében 1,345.
- e) A vizsgálat rámutatott, hogy a sztereotípiákkal szemben nem igazolható, hogy a falusi gyermekek jobban ismerik a kerti növényeket. Az odds a falusiak vonatkozásában 0,941, ami azt jelenti, hogy gyakorlatilag nincs különbség a városi és a falusi gyermekek között e vonatkozásban. Az szintén nem növeli sem a kert kötődés, sem a növény és eszköz felismerés esélyét, ha a családban vagy az ismeretségi körben van mezőgazdasággal foglalkozó személy azaz a társadalmi indíttatás nem befolyásoló tényező.
- f) Keresztábra vizsgálat alapján a településtípus és az elért pontszám között gyenge ($V=0,169$), de statisztikailag igazolt ($p=0,002$) kapcsolat állapítható meg. Ez alapján a legyengébb 0-5 pont közötti kategóriába a városi diákok nagyobb valószínűséggel kerülnek (adjusztált sztenderdizált reziduális: 3,5), illetve a 16 és 20 pont közötti kategóriába a falusiak kerülnek nagyobb valószínűséggel (adjusztált sztenderdizált reziduális: 1,8) ám ebben az esetben az egyértelmű következtetést nem lehet levonni, mivel az adjusztált sztenderdizált reziduális értéke némileg alatta marad az ilyen esetben határértéknek tekintendő 2,0-es értéknek.
- g) Keresztábra vizsgálat alapján a kertés házban lakás és az elért pontszám között gyenge ($V=0,175$), de statisztikailag igazolt ($p=0,001$) kapcsolat állapítható meg. A legyengébb 0-5 pont és a 6-10 közötti kategóriába a nem kertesházba lakó diákok nagyobb valószínűséggel kerülnek (adjusztált sztenderdizált reziduális: 3,0 és 2,0) és a 11 és 15 pont közötti kategóriába a kertés házban lakók nagyobb valószínűséggel kerülnek (adjusztált sztenderdizált reziduális: 2,5).
- h) Keresztábra vizsgálat során a télire befőttet és egyéb módon növényeket, gyümölcsöket eltevés és az elért pontszám között gyenge ($V=0,224$), de statisztikailag igazolt ($p=0,001$) kapcsolat állapítható meg. Ez alapján kijelenthető, hogy a 11-15 pont és a 16-20 közötti kategóriába a „télire eltevők” nagyobb valószínűséggel kerülnek (adjusztált sztenderdizált reziduális: 3,2 és 2,7).

4.2.5 Rajzoltatás eredményei

A gyermekek kerthez való viszonyát rajzaikon keresztül vizsgáltuk. Száz-száz rajz elkészültét terveztük az „Álmaim kertje” és a „Milyen zöldséget és gyümölcsöt termeszténél?” témában. Az első kategóriában 126 rajz született, melyek alapján a gyermekek kertkötődése alacsony. A képek nagy részén nincsenek emberek, önmagukat sem ábrázolták, ami arra utal, hogy a kertet nem tekintik személyes térnek. A kertek jelentős része mesterséges elemekkel tarkított

– medencék, térkövezett területek, kerti bútorok dominálnak –, ami a hagyományos kertfunkciók háttérbe szorulását mutatja. Egyes rajzokon a kert teljes egészében beépített, technikai eszközökkel teli térként jelenik meg. A növényzet gyakran dísnövényekből áll, gyümölcsfák alig találhatók. A kert művelésére utaló eszközök, cselekmények csekély számban jelennek meg.

A „Milyen növényeket termeszténél?” kérdésre 92 gyermek adott választ, összesen 34 növényfajt rajzolva. A leggyakrabban megjelenített növények az alma (57), répa (56), eper (36), paradicsom (32), paprika (31) és körte (24) voltak. Az eper és némileg meglepő módon a levendula is bekerült a tíz leggyakrabban választott növény közé, tükrözve annak népszerűségét és a növényfelismerés során feltárt „slágernövény” státuszát. A citrusfélék megjelenése (12 citrom, 3 narancs) a természetismereti hiányosságokat mutatja, emellett egzotikus növényeket (mangó, ananász, gránátalma) is rajzoltak. A kert funkciója főként pihenés és szórakozás: 61 rajzon medence vagy kerti tó, 57 esetben pavilon, 67 alkalommal térkövezett terület szerepel. Gazdálkodásra utaló elemek mindössze 24 rajzon láthatók, és összesen 30 alkalommal jelentek meg mezőgazdasági eszközök, ágyások vagy haszonállatok. Az időjárás-ábrázolás is hiányos. Ezt jelzi, hogy 53 rajzon egyáltalán nincs időjárási jelenség ábrázolva, 29 esetben csak a nap látható. Összességében a gyermekek kertképe a klasszikus gazdálkodási funkciók háttérbeszorulását és a környezeti nevelés gyengeségeit tükrözi, ami rámutat az iskolakertek, a környezeti nevelésre specializált szociális farmok és a természetismeret oktatásának fontosságára.

4.2.6 Vak tesztos kóstoltatás eredményei

A kóstoltatás során megközelítőleg azonos növények kerültek minden időszakban az asztalra feldarabolva kockázva melyet a gyermekek bekötött szemmel fogyaszthattak. (Természetesen az esetleges allergia kockázatra rákérdeztünk.) A fogyasztott gyümölcsök és növények a következők voltak: körte, alma, hagyma, uborka, retek, répa, sóska, saláta, szőlő. A kóstoltatás során a gyermekek a növények túlnyomó többségét szinte mindig felismerték csak a sóska volt több esetben kivétel. Az egyértelműnek tűnik, hogy az ízélmény alapján a növényeket könnyűszerrel ismerik föl már gyermekkorban az emberek. A kevésbé fogyasztott zöldségek esetében (sóska, retek) az ízélmény meghatározó volt, amelyet a gyermekek jellemzően először fintorgással jeleztek, ám ezt követően szívesen újra kóstolták ezeket is. Kiemelendő, hogy a foglalkozást vezető és a megfigyelők szerint is ez a foglalkozás volt az, amelyen minden gyermek részt akart venni és a legnagyobb élvezettel folyt. Itt a sikerélmény és az ízléssel történő érzékszervi megerősítés ezek szerint meghatározó volt és a perifériás gyerekek esetében is megtörtént az inklúzió, ezért hosszútávon ilyen jellegű feladatot a gyermekeknek szóló hasonló típusú környezeti nevelés esetében érdemes lehet folytatni. Érdekes módon a gyermekek számára a kóstoltatás során nem merült föl, hogy bármelyik növényre is azt mondták volna, hogy ők ezt nem szeretik.

Később, amikor mára az ilyen jellegű foglalkozásnak vége volt és másik feladatra tértünk át egy-egy gyermek jelezte, hogy egyébként ő az egyik vagy másik növényt nem szereti, de visszakérdezés során melynek tartalma az volt hogy „azért ízlett e most a növény” túlnyomó többségében igen volt a válasz, azaz a zöldségekkel kapcsolatos averzió egyfajta szocializációs folyamat mentén kialakuló és nem túl mélyen beégett attitűd lehet. Éppen ezért az egyes zöldségnövények megszerettetése, fogyasztásának propagálása ezúton lehetségesnek tűnik, amely áttételesen segíti a kert kötődés kialakulását. A gyermekek a foglalkozás során megkóstolt növényeket kifejezetten szerették volna megnézni a kertben és a retek kivételével jellemzően be is tudtuk mutatni számukra az élő növényt is. A kóstoltatás során kiscsoportos (5-8 fő) foglalkozást kellett tartani annak érdekében, hogy mindenki esetében biztosított legyen a vak kóstolás élménye. Ez a foglalkozás a növényismeretének kontrollja mellett kiválóan megalapozta a gyermekek ellazult, nyitott hozzáállását és így a sikeres foglalkozást.

4.2.7 Megfigyeléssel gyűjtött információk

A program rutinja mindig azonos módon zajlott le. A gyermekek az érkezéskor feszültek és gyaloglástól (ami nem volt több 2 km-nél) elcsigázottak voltak. Érkezéskor leülhettek, uzsonnát ehettek és szörpöt, szódát ihattak. Ez idő alatt kissé feloldódtak és felkeltették a figyelmüket a kikészített számozott eszközök, a szemléltetésre előkészített anyagok. Ekkor gyors rövid bemutatkozást követően elmondásra került hol vagyunk, miért jöttünk össze. Ekkor már jellemzően a nyitottabb gyermekek interakcióba léptek és saját történetüket, kötődésüket a helyhez, esetleg saját hasonló élményeiket igyekeztek megosztani. Ezt követően már csoportbontásban zajlottak a feladatok, ahol egy-egy kivételtől eltekintve a gyermekek bevonódása egyértelműen megtörtént, a lelkesedés érezhető volt részükről és az a fajta kiegyensúlyozottság, nyugalom is, amely a mindennapokban az iskolás gyermekeken manapság ritkán látszik. Jól érzékelhetővé vált a hétköznapi vibrálóan izgatott, már-már hiperaktivitást sejtető légköre helyett kialakult aktív figyelem és a környezettel való interakció hatásának betudható boldogság. A programok során a gyermekek minden esetben élvezettel folytatták a feladatokat.

A perifériás csoportstátuszú és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek esetében gyakran előfordult, hogy egy-egy sikerélmény a foglalkozás során odavezetett, hogy e gyermekek esetében megtörtént az inklúzió és ezáltal integrálódtak e környezetben az egyébként őket kirekesztő közösségbe és hasznos tagjai lettek a csoportnak. Egy példaként felhozható konkrét esetben a kifejezetten perifériára szorult zárkózott roma gyermek többször elmondta, hogy ő „hülye ehhez” és igyekezett kikerülni a feladat végrehajtást, majd szerencsésen a kóstoltatott növényként megjelent a sóska, amelyet osztálytársai nem ismertek föl azonban ő magabiztosan mondta a növény nevét. Ezt látva egy megerősítő dicséretet kapott és innentől kezdve folyamatosan minden játékban egyenrangú

félként vett részt és közepes színvonalú teljesítménnyel végig is vitte a feladatokat. A gyermekek, bármilyen évszakban és időjárásban érkeztek a foglalkozások során aktívvá, együttműködőkké és mosolygóssá váltak. Többször előfordult, hogy a pedagógusok előre figyelmeztettek, hogy a hozott gyermekanyag problémás, baj lesz velük, ám ennek a foglalkozások során nyomát sem lehetett tapasztalni. Az 527 gyermekből összesen egy alkalommal, egy csoport esetében 4 fiú gyermekre kellett rászólni és kicsit erősebb kontroll mellett bele terelni őket a foglalkozásba. Minden más esetben érdeklődők, nyitottak és feladat orientáltak voltak a gyermekek. A rendezvények végén jellemzően több gyermek is megkérdezte, hogy visszajöhetnek-e akár szülővel, akár iskolai csoporttal. Néhány gyermek a foglalkozás hatására lépett be az iskolai biológia szakkörbe és akad köztük olyan, aki a szakköri csoportjával vissza is tért. Az utólagos visszacsatolásokat is igyekeztünk begyűjteni és a kísérőtanárok segítségével részben meg is történt ez. A gyermekek olyan szintű élményként élték meg a látogatást, hogy arról az iskolába visszatérésük után egy-két napig még beszéltek, illetve osztályfőnöki óra keretében több esetben rákérdeztek, hogy lesz-e hasonló program, mert részt vennének rajta. Azaz egyértelműen sikerült olyan többszörös megerősítéssel közvetített élményt nyújtani, amely felkeltette az érdeklődést és az igényt a környezet tudatossági programok iránt.

4.2.8 A projekt során kialakult együttműködések

A projekthez kezdetben nehezebb volt partnereket találni, az első meghívásokra nem jött túl sok reakció. Az áttörést a Monori Ady Úti Általános Iskolával folytatott együttműködés jelentette. Az iskola részéről az ökoiskola cím megszerzése volt az a motiváló tényező, amely lendületet adott a közös munkának, az iskola tervei közt a gyermekek környezeti nevelése kiemelt cél volt. Ebben jelentős segítséget tudott nyújtani a kutatásban való együttműködés, mivel az iskolai osztályok szervezett körülmények között vehettek részt a tematikus programokon, ahol az ismeretterjesztés mellett, környezeti nevelés és gazdálkodáshoz kapcsolódó foglalkoztatás is zajlott. Ennek keretében a felismerési teszt a kóstoltatás és az egyéb programok változtatás nélkül voltak alkalmasak a kutatási cél megvalósítására és az iskola céljainak elérésére is.

A foglalkozások időpontjait a pályaorientációs napokra, a fenntarthatósági témahétre, illetve kirándulásra biztosított napokra időzítettük, így azok a tervezett szabad programok terhére voltak lebonyolíthatóak úgy, hogy a gyermekek foglalkoztatása teljességgel költségmentes volt az iskola és a szülők részéről. Az együttműködés kibővítéseként 2024-ben a projekthelyszínt regisztráltam a fenntarthatósági témahét rendezvénysorozatra, ahol külső helyszínként a kutatási helyszínen tartottam foglalkozásokat. A 2025-ös Fenntarthatósági Témahét keretében április 7-11-ig már órátartóként és külsőhelyszínként is biztosítok lehetőséget az érdeklődőknek. A 2025. évi Fenntarthatósági Témahét témái között szerepel a Talaj és biodiverzitás, Zöld energiaforrások, Mesterséges intelligencia, Hulladék, Tudatos fogyasztói magatartás, fogyasztóvédelem és Élelmiszer

előállítás és felhasználás. Ezek közül három témában érdemi programot tudunk kínálni az érdeklődők számára.

Az együttműködés és a kutatás sikerét jól jelzi, hogy a kezdeti nehézségeket követően a projektet helyi szinten komoly érdeklődés övezte és övezi ma is. Az iskolai osztályok mellett, tábori, szakköri és cserkész csoport is részt vett a kínált programon. A Gombai Fáy András Református Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskolával és a Monori Jászai Mari Általános Iskolával is együttműködés alakult ki és Pánd község általános iskolája is érdeklődik már a program iránt.

A szociális farm jelleg erősödni látszik, mivel Monor Város Gondozási Központja és az egyik városi általános iskola közösen szeretné, ha a „Generációk közötti tanulás a környezeti nevelésben idős-gyermek program” szervezésében venne részt a kutatóhely, ennek fantázia neve „Kicsik és Nagyik” program. Ezt a programot korábban 2015-ben a Magosfa Környezeti Nevelési és Ökoturisztikai Alapítvány alkotta meg és a hozzá kapcsolódó kiadvány 2022 óta digitálisan is elérhető. Monoron továbbra is aktív tevékenység folyik e keretek között. A bővítési terv a foglalkozások kiterjesztésére irányul. A projekt keretében a „Magvetéstől-termésig” programsorozatot tervezzük megvalósítani, ahol egyes növények magjait palánta nevelő tálcákba ültetjük, majd azokat felnevelve, a kiültetésen keresztül egész a betakarításig közösen gondozhatják a gyermekek és az idősek. Ezzel a szociális farm lényegét megfogva tud a kutatóhely társadalmi közszolgáltatást nyújtani a helyi közösség részére, amely folyamat végén a termést feldolgozva, jótékonyági értékesítés keretében a projekt kibővítéséhez próbálunk forrást szerezni úgy, hogy mindeközben a zártkert agrár profilja nem sérül, az főtevékenységként folyik.

Helyi szinten Monoron a Jászai Mari általános iskolában és Gombán a Gólyafészek Óvoda és Minibölcsődében tekinthettem meg az iskolakerteket és beszélhettem a kertekért felelős pedagógusokkal. Az országos szintű kapcsolatok ápolása és a jógyakorlatok átvétele érdekében a Lakitelken működő és példa értékű iskolakertet fenntartó Színeskert Alapítvánnyal sikerült egyeztetni és az iskolakertet meglátogatni. Az iskolakerti nyílt nap 2023. 05.24-én volt mikor Szelesné Kása Ilonával a kuratórium elnökével is megbeszélést folytattunk. A nyílt napot követően délután egy konferencián a Magyar-Dán Kulturális Egyesület szervezésében a dán oktatási rendszer jógyakorlatairól is hallhattam előadást és személyes egyeztetésre nyílt lehetőség Torben és Ellen Bæk-Sørensen-nel, akik segítségével reményeim szerint a későbbiekben a dán szociális farmok és iskolakertek megismerésére tanulmányi útra tudok menni. Ennek tervezett időpontja 2026. Összességében a kutatásaim során gyűjtött adatok és információk alapján leírt képet árnyaló tapasztalatokat szereztem az együttműködések során. Szerencsés módon több alkalommal sikerült megtapasztalnom, hogy jelenleg – igaz csak izoláltan – kiváló minőségben folyik

alapítványi, egyesületi és civil önkéntes tevékenység keretében környezeti nevelés. A nevelést végzők ezt jelenleg küldetesként, hivatástudatból, vagy elvi meggyőződésből ingyenesen, szabadidejükben végzik. E tapasztalatok alapján a korábban a TÉR-GAZDASÁG-EMBER folyóiratban publikált állásponantomat, miszerint az iskolakertek nem alkalmasak a gyermekek hatékony környezeti nevelésére módosítom.

Kutatásaim és tapasztalataim alapján jelenleg azt látom megalapozott álláspontnak, hogy az iskolakertek a kapacitások, a finanszírozás és a jogszabályi keretek hiányosságai miatt korlátozottan alkalmasak a gyermekek hatékony környezeti nevelésére. A nevelés kiteljesítése érdekében a környezeti nevelést felvállaló szociális farmok és az iskolakertek együttműködése optimális esetben egymást támogatva szinergikus kapcsolattá válhat, amelyet egy tartós célzott pályázati támogatási rendszerből megszerezhető forrás jelentősen erősíthet.

5. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

Elsődleges kérdés, hogy sikerül-e bevonni a gazdákat a hazai szociális farm hálózatba? Ezt megelőzően viszont tisztázni kell, hogy agrárpolitikai szinten célként jelenik-e meg a szociális farm rendszer hazai adaptációja. Amennyiben e két kérdés valamelyikére nem a válasz, úgy indokoltá válhat, hogy a magyarországi szociális farm hálózatot és annak támogatási mechanizmusait ne az agrárszektor keretei között, hanem inkább a szociális és egészségügyi szolgáltatási szférában működtessék és finanszírozzák.

Egyértelműen látszik, hogy a jelenlegi civilszervezeti alapon működtetett hálózat fejlődése megrekedt. A jelenleg üzemelő szervezetek pedig működési és finanszírozási zavarokkal terheltek. A kis- és közepes gazdaságok, valamint az őstermelők – az alacsony jövedelemtermelő képességükből adódóan – nehezen tudnak megélni a mezőgazdasági tevékenység bevételeiből. Számukra a társadalmi (szociális) farmokhoz kapcsolódó feladat, mint kiegészítő tevékenység, pótlólagos jövedelmet biztosíthat, amely által életminőségük is javulhat.

Fontos hangsúlyozni, hogy a társadalmi (szociális) farmok számára nem jelent kötelező feladatot a terápiás vagy szociális szakemberek által végzett gondozási tevékenységek integrálása. Az ilyen szakemberek foglalkoztatása – kapacitástól függően – lehetséges ugyan, de semmiképpen sem elvárás. Az ágazatközi együttműködés kiterjedhet az oktatási, szociális, egészségügyi szektorra de kötelező elme az agrárágazati részvétel. Ez az együttműködés a társadalmi farmok esetén a kapcsolattartásra, látogatások szervezésére és a célcsoport igény szerinti mentorálására terjedhet ki. Az ezen túlmutató, erőltetett együttműködés csökkentheti az érdeklődést, valamint a tevékenységre vonatkozóan a vállalkozási hajlandóságot.

Könnyen belátható, hogy az olyan közszolgáltatások, amelyek társadalmi hasznosságot képviselnek, de direkt gazdasági hasznuk nincs, általában nem tarthatók fenn vállalkozási alapon. Ha a társadalmi farmokon végzett többlettevékenységekhez kapcsolódó működési költségekre nincs biztosítva folyamatos, normatív jellegű finanszírozás, akkor a gazdálkodók hosszú távon nem képesek fenntartani e szolgáltatásokat. Ugyanakkor a szociális farmok társadalmilag hasznos szolgáltatást biztosítanak, ezért jogosan igényelhetik az Európai Unió, az állam vagy az önkormányzatok támogatását.

Hazánkban a szociális farmoknak a karitatív és civil szervezetek jó szándékú, ám agrár szempontból olykor vitatható próbálkozásainak szintjéről el kellene mozdulniuk. Ehhez az szükséges, hogy olyan – elsősorban mezőgazdasági – gazdálkodók kerüljenek bevonásra, akik számára a kiegészítő tevékenységgel szereshető többletjövedelem fontos a megélhetésükhöz, és akik megfelelő szociális vagy pedagógiai háttértámogatással képesek produktív, kézi munkaerőt igénylő feladatokat biztosítani az érintett célcsoportok számára, illetve magas

színvonalú, természeti értékeken alapuló környezeti nevelést biztosítani. Ehhez elengedhetetlenek a megfelelő szakértelemmel és képzettséggel rendelkező agrárszakemberek. A feltételeknek megfelelnek az őstermelők családi gazdaságai, illetve azok az őstermelők, akik diverzifikált növénytermesztéssel esetleg állattenyésztéssel foglalkoznak. Ezekben a gazdaságokban a szociális farm tevékenység új, szolgáltatás szerű tevékenységként épülhet ki, amely hozzájárulhat ahhoz, hogy a gazdaság erősödjön, ugyanakkor a gazda a CSR tevékenység révén saját ügyfél körében jelentős marketingértékkel bíró készséggel gazdagodjon.

A szociális farm szisztéma hazai adaptációja megvalósítható, azonban elengedhetetlen a kistermelők helyzetbe hozása, az ökológiai és szakmai követelmények pontos meghatározása, a célcsoportok egyértelmű lehatárolása, a fenntartható működés pénzügyi alapjainak biztosítása, valamint a rendszerbe történő belépés reális feltételeinek rögzítése. Csak így érhető el, hogy ez a multifunkcionális mezőgazdasági kategóriába tartozó tevékenységi forma itthon is gyökeret verjen.

A magyar gazdálkodói társadalom demográfiai problémái egyre súlyosbodnak: a fiatal gazdák aránya alig éri el a tíz százalékot, és az érték folyamatosan csökken. Az idősebb korosztály már a közösség több mint e36%-át teszi ki, így az elöregedés ténye megkérdőjelezhetetlen. Ezt a jelenséget direkt intézkedésekkel szükséges orvosolni. A képzettség terén szintén problémák láthatóak, kevés a közép és felsőfokú végzettséggel rendelkező szakember. Bár a fiatalabb generációk körében a képzettségi szint emelkedik, és egy sikeres fiatalítás esetén ez jó alapot ad a jelentősebb változásokra. de jelenleg az elöregedés és a digitális kompetenciák hiánya együttesen gátolják az agrárszektor megújulását.

A mezőgazdaság digitális forradalma jelentős termelésnövekedést eredményez azok körében, akik részt vesznek benne, azonban sok gazda kimarad ebből a fejlődésből, és ennek következtében egyre inkább leszakadnak. Az alacsony hatékonyság miatt fokozódó veszteségek jelentkeznak azoknál a gazdálkodóknál, akik nem képesek felzárkózni a fejlődéshez.

A precíziós gazdálkodás a legtöbb magyar gazda számára elérhetetlen cél, sokan nem is látják be azt aényt, hogy szükségük van a precíziós technológiára. Eközben a technológiai fejlődés gyors ütemben halad, így a lemaradók számára egyre költségesebb és nehezebb a felzárkózás. A fiatal generációk alkalmazkodóképessége a technológiához sokkal jobb ezért az agráriumba való bekapcsolódásukat érdemes támogatni.

Jelenleg a fiatalok környezeti nevelése – amely az agrár-pályaorientáció alapját is képezi – elsősorban eseti jellegű, ingyenesen biztosított „társadalmi közszolgáltatásként” működik. A hosszú távon fenntartható és rendszeres működés érdekében azonban szükség van a tevékenység megfelelő finanszírozására.

A környezeti nevelés zártkerti megvalósítása keretében a fő cél a természetvédelem, a fenntarthatóság, a környezettudatosság és az élményalapú megközelítés biztosítása. A foglalkozások kialakítása során figyelembe kell venni az iskolai oktatás kereteit, ugyanakkor a kutatási eredmények rámutattak arra, hogy a gyermekek környezeti ismeretei, mezőgazdasági tudása és a kerthez való kötődése alacsony szinten áll. A vizsgálatok szerint a növények ismeretében is leginkább a hipermarketekben elérhető „sláger” növényeket tudják beazonosítani.

Az őstermelők által működtetett gazdaságok – néhány speciális egészségügyi funkciótól eltekintve – teljes mértékben alkalmasak a szociális farmok feladatainak ellátására. Ezek a formációk az iskolás korú gyermekek célcsoportja esetén maradéktalanul képesek biztosítani az elvárt funkciókat, így hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a gyermekek környezeti nevelésében aktívan részt vegyenek, valamint az iskolai alapképzés során megszerzett tudást gyakorlati foglalkozások keretében elmélyítsék.

A hipotézisek vizsgálata kapcsán a következő megállapításokat tettem:

Bizonyított a gyakorlati tevékenység alapján, hogy a social farming funkciót képes lehet pótolni és/vagy teljeskörűleg átvenni egy-egy zártkert, vagy családi gazdaság. Azaz H1 hipotézis igazolt.

A kérdőíves felmérés feldolgozása alapján a H2 hipotézis alátámasztott, mivel az általános növényfelismerés és agárismeret alacsonyszintű a gyermekek körében.

A H3 hipotézis részben igazolt, mivel a gyűjtött adatok vizsgálata alapján a gyermekek neme és lakóhelyük település típusa összességében – binomiális logisztikus regresszió alapján – nincs szignifikáns hatással a növényfelismerési a teszteredményekre általános iskolás korban, mivel a túlnyomó többség eredménye a középső osztályközökbe kerül normál eloszlás mellett. Ugyanakkor árnyalja a képet, hogy a pozitív szélsőértékeket a falusiak a negatív szélsőértéket pedig a városiak gyakrabban érték el, mint az a kereszttábla elvárt értékeiből következett volna,

A H4 hipotézis szerint a gyermekek növényismerete a divatos, kedvelt és ezért a szupermarketben rendszeresen kapható növények esetében jobb az átlagnál. Ez a kutatás során a levendulára, az eperre, illetve a hagymára vonatkozó kimagasló felismerési arány alapján igazolt. Kiegészítő megállapításként ebből következik, hogy a felismerési kompetencia a gyermekek esetében nem rossz, ám a tudásszint alacsony.

A H5 hipotézis szintén igazolást nyert, mivel a gyermekek rajzoltatása alapján a hagyományos kert funkciók visszaszorulása a köztudatban egyértelműen dokumentálható.

Továbbá, a TÉR-GAZDASÁG-EMBER folyóirat 2022. X. évfolyam 1. számában publikált álláspontomat, miszerint az iskolakertek nem alkalmasak a gyermekek hatékony környezeti nevelésére ezúton módosítom.

Kutatásaim és tapasztalataim alapján jelenleg azt látom megalapozott álláspontnak, hogy az iskolakertek a kapacitások, a finanszírozás és a jogszabályi keretek hiányosságai miatt korlátozottan alkalmasak a gyermekek hatékony környezeti nevelésére. A nevelés kiteljesítése érdekében a környezeti nevelést felvállaló szociális farmok és az iskolakertek együttműködése optimális esetben egymást támogatva szinergikus kapcsolattá válhat, amelyet egy tartós célzott pályázati támogatási rendszerből megszerezhető forrás jelentősen erősíthet.

6. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

Az elvégzett kutatások alapján rögzíthető, hogy a hazai szociális farm rendszer torzulása észlelhető az európai modellekhez és a jogszabályok, EU pályázatok által támogatott irányokhoz képest, mivel a magyar szociális farm hálózatot egyesületek, non profit karitatív szervezetek, a szociális ágazatban megszokott normatív támogatást igénylő és azt felélő jelleggel üzemeltetik. Ezzel szemben a nemzetközi gyakorlatban a szociális farmok működése jellemzően agrár profilú és emellé települ a szociális funkció. Optimális esetben a szociális farmok az agrár főtevékenység mellett rekreációs és járulékos terápiás szolgáltatást nyújtanak.

Magyarországon a közel 200.000 hektáros zártkerti övezet jelentős funkcióvesztésen esett át, melynek következtében a kertészeti vagy kiskerti gazdálkodás háttérbe szorult a területeken. A zártkertekben az agrárprofil megingott, ám ennek a helyzetnek a javítására alkalmas lehet a gazdálkodók által működtetett zártkertekbe történő szociális farm funkció telepítése. Ez szinergikus hatással bír a zártkerti övezetekre, a gazdálkodókra és a gyermekekre.

A gyermekek környezeti nevelése a magyar oktatási rendszerben fontos elem, ám ennek gyakorlati megvalósításához és végrehajtásához az oktatási intézmények korlátozott eszközökkel bírnak. Ezt a hiányt a zártkertekbe telepített szociális farmok képesek lehetnek pótolni.

A gyakorlatban is létrehozása került egy olyan gyakorló kert, amely az agrár főprofil mellett, szociális farm funkciókkal bír és ezzel a kutatás a gyakorlatban is megalapozta az elméleti munkát. A farm négy éve működik és a kutatás lezárását követően is fenntartja tevékenységét.

A gyermekek környezeti nevelése során többszörös érzékszervi megerősítésekkel megalapozott foglalkozások kerültek kialakításra, amelyek mellett, hogy a gyermekek rekreációját, terápiás foglalkoztatását segítik, kellően elmélyítik a gazdálkodás iránti érdeklődést és erősítik a környezet pozitív hatásainak élményét.

Négy évnyi gyakorlat bizonyította, hogy a szociális farm funkció jelentősebb infrastrukturális beruházás nélkül is telepíthető egy zártkerti gazdálkodóhoz.

Szintén a gyakorlat bizonyította, hogy a zárt kert, mint mezőgazdasági terület alkalmas a gyermekek környezeti nevelésének erősítésére.

A gyermekek növényismerete gyenge, ám újszerű megállapítás, hogy kompetencia szintjén a falusi és városi gyermekek felismerési készsége között nincs jelentős különbség. Általánosságban igaz ugyanakkor az is, hogy a környezeti tudás, és a természet ismerete a gyermekek körében alacsony szintű.

A Magyarországon e témakörben eddig nem alkalmazott rajzoltatás alapján az is novumként rögzíthető, hogy a hagyományos gazdasági jellegű kertfunkció a gyermekekben mind tudati, mind tudat alatti szinten háttérbe szorult. A tudati

szinten megjelenő változásokra a rajzokban a pihenő és szabadidős funkció, illetve a mesterséges környezet gyakori megjelenése, míg a tudat alattira az ember és állat ábrázolások rendkívül alacsony szintje utal. Emellett a gyermekek környezeti tudása is gyenge, amit az bizonyít, hogy az időjárási tényezők és a környezet alapvető elemei (gyep, fák, állatok) is korlátozottan jelennek meg a képeken.

7. A SZERZŐ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓI

Folyóiratcikkek

Durmishi, Ledianë ✉; Bazsik, István; Farkas, Tibor, Community Support and collaboration in women's social cooperative Krusha e Madhe, EUROPEAN COUNTRYSIDE 15: 1 pp. 49-65., 17 p. (2023) DOI: <https://doi.org/10.2478/euco-2023-0004>

Ujj, Apolka ✉; Pércsi, Kinga Nagyné; Bazsik, István; Harkányi, Annamária; Jancsovszka, Paulina; Covid Crisis Experiences of Hungarian Small Family Farms Engaged in Multifunctional Agriculture; EUROPEAN COUNTRYSIDE 15 : 4 pp. 465-493. , 29 p. (2023); DOI: <https://doi.org/10.2478/euco-2023-0025>

Barna, Róbert; Bazsik, István; Farkas, Tibor; Koncz, Gábor; Bujdosó, Zoltán; Zártertek funkcióváltásának térbeli elemzése Csömörön és Kaposváron; A FALU 38 : 4 pp. 51-71. , 21 p. (2023)

Bazsik, István; Koncz, Gábor; Borfogyasztói és borturisztikai felmérés Monoron; STUDIA MUNDI - ECONOMICA 8 : 3 pp. 3-15. , 13 p. (2021) DOI: <https://doi.org/10.18531/Studia.Mundi.2021.08.03.03-15>

Bazsik, István; Koncz, Gábor; A családi gazdaságok iskolások számára nyújtható szociális farm funkciói; TÉR-GAZDASÁG-EMBER 10: 1 pp. 43-62. , 20 p. (2022)

Bazsik, István; Vertikális integráció mint a folyamatos technológiai innováció záloga; GAZDÁLKODÁS 67 : 1 pp. 62-79. , 18 p. (2023) DOI: https://doi.org/10.53079/GAZDALKODAS.67.1.t.pp_62-79

Bazsik, István; Bujdosó, Zoltán ✉; Koncz, Gábor; A magyar gazdák helyzete a mezőgazdaság 3.0 és 4.0 korában: Agrár depriváció és társadalmi innovációk; ACTA CAROLUS ROBERTUS 12 : 2 pp. 111-131. , 21 p. (2022) DOI: <https://doi.org/10.33032/acr.2907>

Bazsik, István; A szociális farmok helyzete és elméleti keretei; STUDIA MUNDI ECONOMICA 9 : 2 pp. 12-23. , 12 p. (2022) DOI: <https://doi.org/10.18531/Studia.Mundi.2022.09.02.12-23>

Bazsik, István; Bujdosó, Zoltán ✉; Koncz, Gábor; Interrelations between Wine tourism and geotourism: a wine consumption survey in Monor (Hungary); GEOJOURNAL OF TOURISM AND GEOSITES 39 : 4 pp. 1517-1524. , 8 p. (2021) DOI: <https://doi.org/10.30892/gtg.394spl23-796>

Konferencia kiadványokban megjelent munkák, full paper

Bazsik, István; A kisparcellás mikrogazdaságokban rejlő lehetőségek az élelmiszer önrendelkezés szempontjából; In: Földi, Péter; Viktor, Patrik (szerk.) Közgazdász Doktoranduszok és Kutatók II. Rurális Konferenciája Konferenciakötet; Budapest, Magyarország : Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ) (2023) 328 p. pp. 24-31. , 8 p.

Bazsik, István A magyar mezőgazdaság leszakadó rétegei – (digitális kompetencia-hiány és mikrogazdaságok); In: Földi, Péter; Viktor, Patrik (szerk.) Közgazdász Doktoranduszok és Kutatók II. Rurális Konferenciája Konferenciakötet; Budapest, Magyarország: Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ) (2023) 328 p. pp. 16-23. , 8 p.

Bazsik, István; Lőrinc, Balázs; Monor district settlements' investigation by complex development index; In: Arany, Ferenc (szerk.) RURALITY IN EUROPE 5th International Scientific Conference on Rural Development Conference Proceedings; Gödöllő, Magyarország : Hungarian University of Agriculture and Life Sciences (2022) 206 p. pp. 11-21. , 11 p.

Konferencia kiadványokban megjelent munkák, abstract

Farkas, Tibor; Koncz, Gábor; Barna, Róbert; Bazsik, István; Bujdosó, Zoltán; A ZÁRTKERTEK HELYZETE ÉS A ZÁRTKERTI PROGRAM In: Bujdosó, Zoltán (szerk.) Egységet – Cselekvést – Teljesítést = Unit. Act. Deliver : XIX. Nemzetközi Tudományos Napok; = 19th International Scientific Days : Előadások és poszterek összefoglalói = Summaries of presentations and posters; Gyöngyös, Magyarország : Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Károly Róbert Campus (2024) 105 p. pp. 30-30. , 1 p.

Bazsik, István; Recent situation and challenges in the Hungarian agriculture, In: International scientific conference New Challenges in Agricultural Development, Brno (2023) Paper: Bazsik

Bazsik, István; A RÉGI PARASZTI GAZDASÁGOK MAI HASZNA: ALKALMAZD ŐSEID TUDÁSÁT; In: Bujdosó, Zoltán (szerk.) Ezerarcú tudomány : A MATE Károly Róbert Campusán megrendezett 2022. évi workshop előadásainak összefoglalói; Gyöngyös, Magyarország : Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Károly Róbert Campus (2022) 61 p. pp. 15-15. , 1 p.

Bazsik, István; A COVID éve: 2021. A magyar makrogazdasági adatok tükrében; In: Horváth, Bálint; Földi, Péter (szerk.) Közgazdász Doktoranduszok és Kutatók VIII. Nemzetközi Téli Konferenciája; Budapest, Magyarország : Doktoranduszok Országos Szövetsége, Közgazdaságtudományi Osztály (2022) 238 p. , 10 p.